Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme

Kader ÖZLEM[1]

Öz

Bulgaristan'da Jivkov rejiminin yıkılmasının ardından demokrasiye geçilmesine karşın ülkenin önemli etnik gruplarından biri olan Romanlar yeni sisteme entegre olamamıştır. Bulgaristan Romanları toplumsal hayatın ekonomi, sağlık, eğitim, siyaset, din ve örgütlenme gibi alanlarında yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, Roman azınlık ülkede nefret söylemine ve ayrımcılığa en fazla maruz kalan etnik grubu oluşturmaktadır. Bulgaristan yönetimi hâlihazırda Roman sorunlarının çözümüne yönelik Avrupa Birliği (AB) tarafından onaylanan Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) isimli bir proje yürütmektedir. Çalışmanın amacı Bulgaristan'daki Roman azınlığın toplumsal hayatın temel alanlarında yaşadığı güncel sorunları analiz etmektir.

Anahtar kelimeler: *Romanlar, Bulgaristan, Avrupa Birliği, entegrasyon, sorunlar.*

[1] Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı; kaderozlem@trakya.edu.tr.

An Evaluation About the Current Problems of the Romans of Bulgaria

Abstract

Although Bulgaria adopted democracy after the collapse of the Zhivkov regime, the Roma community, one of the important ethnic groups in the country, could not be fully integrated into the new system. They still face structural problems in realms of economy, health, education, politics, religion and organization. Besides, the Roma minority is the ethnic group, which is the most exposed to hate speech and discrimination. The government of Bulgaria is currently conducting an EU-funded project, named as National Roma Integration Strategy (2012-2020) aiming to solving the problems of this ethnic group. This study aims to analyze the fundamental problems of the Roma minority in their daily lives.

Keywords: *The Roma community, Bulgaria, European Union, integration, problems.*

1. Giriş

Bulgaristan Romanları nüfus verileri itibarıyla ülkenin önde gelen gruplarından biridir. Ancak 21. yüzyılda bulunulmasına rağmen, söz konusu nüfus grubunun toplumsal yaşamda dezavantajlı bir konumda oldukları görülmektedir. İstihdam, sağlık ve eğitim gibi bireyin en temel ihtiyacı olan somut hususlarda bile sorunlar yaşayan Romanlar, bu açıdan Bulgaristan toplumunun en marjinal grubunu oluşturmaktadır. Belirtilen alanlar dışında siyaset, örgütlenme ve dini hayat gibi diğer konularda da aynı durum kendisini göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu sorunların hem nedeni hem sonucu olarak Romanlar ülkedeki çoğunluk kesim tarafından dışlanmakta ve nefret söylemine maruz kalmaktadırlar. Bulgaristan yönetimi Roman sorunlarına yönelik özellikle AB'nin de bu grubu sosyal hayata entegre etme konusundaki politikaları nedeniyle çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, AB Konseyi tarafından onaylanan Romanların entegrasyonuna yönelik bir proje gerçekleştirmektedir. Ancak Roman sorunlarının uzun yıllara dayanan geçmişi, Romanların kendilerine özgü yaşam tarzı ve Sofya'nın konuya ilişkin geçmişten gelen ihmalkârlığı denklemi zorlaştırmaktadır.

Çalışmanın amacı Bulgaristan'daki Roman azınlığın güncel sorunlarını analiz etmektir. Bu çerçevede, Bulgaristan Romanlarına yönelik geliştirilen Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi'nin başarılı olmadığı ve buna bağlı olarak Romanların toplumsal hayattan izole bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri savunulmaktadır. İçerik analizi metoduyla ele alınan çalışma analitik yapısı itibarıyla üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Romanların Bulgaristan toplumu içerisindeki yerini saptamak için nüfus verileri ışığında etnik ve dini durumlarına yer verilmiştir. İkinci kısımda temel sorun alanlarını oluşturması nedeniyle ekonomi, eğitim ve sağlık alt başlıkları ele alınmıştır. Üçüncü kısımda ise siyaset, örgütlenme ve din alanında yaşanan sorunlar ile Romanlara yönelik toplumsal algı durumu incelenmiştir.

2. Etnik ve Dini Nüfus Dengeleri Bağlamında Bulgaristan Romanları

Avrupa'da Romanların en yoğun olarak yaşadığı ülkelerden biri olan Bulgaristan'da 2011 yılında yapılan son nüfus sayımında Roman-

lar 325.343 kişi olarak ülke nüfusunun yüzde 4,9'unu oluşturmaktadır.[2] Buna karşın resmi olmayan veriler itibarıyla Roman nüfusunun 750.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.[3] Her iki veri arasındaki fark 2011 nüfus sayımında 600.000 kişinin etnik kökenini belirtmemesinden[4] ve Müslüman Romanların kendilerini Türk olarak tanımlama eğiliminden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu durum ülkedeki Roman nüfusunun tespitini zorlaştırmaktadır. Söz konusu zorluk Romanların hangi dine mensup oldukları konusunda da geçerliliğini korumaktadır. Türkçe konuşan ve Müslümanların yoğun yaşadığı yerlerde bulunan Romanlar kendilerini Türk ve Müslüman olarak tanımlarken, Bulgarların ve Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu yerleşim yerlerindeki Romanlar ise kendilerini Hıristiyan olarak tanımlama eğilimindedir.[5] 2011 yılı nüfus sayımında Romanların yüzde 18'i kendisini Müslüman olarak tanımlamasına karşılık, yüzde 37'si Ortodoks, yüzde 10'u ise Protestan olarak belirtmiştir.[6] Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, Müslümanların toplam nüfusu içerisinde Türkler de göz önünde bulundurulduğunda Romanların dini inançları bakımından sağlıklı verilere ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Roman nüfus ülke geneline yayılan bir yerleşime sahip olup Filibe (Plovdiv), Eski Zağra (Stara Zagora), İslimiye (Sliven), Pazarcık, Burgaz, Sofya, Montana ve Hasköy (Haskovo) gibi şehirlerde yoğun olarak yaşamaktadırlar.

[2] "Naselenie po Mestojiveene, Vızrast i Etniçeska Grupa – Prebroyavane na Naselenieto i Jiliştniya Fond v Republika Bulgariya 2011", *Natsionalen Statistiçeski İnstitut*, http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R7.aspx, Erişim: 10.06.2016.

[3] Söz konusu sayısal ifade Avrupa Konseyi tarafından ileri sürülmüş olup pek çok kaynak da bu doğrultuda görüş belirtmektedir. "European Union and Roma Factsheet – Bulgaria", *European Commission*, 4 April 2014, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 11.06.2016.

[4] "Bulgaria 2014 Human Rights Report", Country Reports on Human Rights Practices for 2014, *United States Department of State*, p. 27, http://www.state.gov/documents/organization/236720.pdf, Erişim: 11.06.2016.

[5] Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 47-48; Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, Kasım 2005, s. 60-61.

[6] Geriye kalan yaklaşık yüzde 35'lik kesim ise 'görüş belirtmeyenlerden' ve 'dini inancı olmayanlardan' oluşmaktadır. Bkz. "2011 Population Census – Main Results", *Natsionalen Statistiçeski İnstitut,* http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf, Erişim: 12.06.2016.

Tablo 1: 2011 Yılı Verileri İtibarıyla Bulgaristan'daki Etnik ve Dini Gruplar[7]

Etnik Gruplar		Dini Gruplar	
Bulgarlar	5 664 624	Ortodoks	4 374 135
Türkler	588 318	Müslüman	577 139
Romanlar	**325 343**	Katolik	48 945
Ruslar	9 978	Protestan	64 476
Ermeniler	6 552	Diğer Dinler	11 444
Ulahlar	3 684	Dine Sahip Olmayanlar	272 264
Yunanlılar	1 379	Görüş Belirtmeyenler	409 898
Yahudiler	1 162		
Karakaçanlar	2 556		
Rumenler	891		
Ukraynalılar	1 789		
Diğerleri	19 659		

Bu çerçevede resmi olmayan veriler ışığında etnik açıdan Romanların ülkenin en büyük ikinci etnik grubu olma potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Ancak söz konusu veriler ışığında ülkedeki Türklerin nüfusunun da mevcudun altında gösterildiği tahmin edilmektedir.[8] Buna karşın etnik grupların tanımlanması açısından Bulgaristan 7 Mayıs 1999'da Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olsa da iç hukuk bağlamında ülkede herhangi bir etnik ya da dini grubu 'azınlık' olarak kabul etmemektedir.[9] Statü belirsizliğinin yanı sıra Romanlar toplumsal hayatın pek çok alanında yapısal sorunlara sahiptir. Aşağıda inceleneceği üzere Romanların sorunlarına yönelik Sofya yönetimi çözümler getirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Bulgaristan son olarak

[7] Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerinden derlenmiştir. Bkz. "Naselenie po Mestojiveene, Vızrast i Etniçeska Grupa – Prebroyavane na Naselenieto i Jiliştniya Fond…", ibid.

[8] Kader Özlem, "Bulgaristan Anayasası'nda Azınlık Hakları ve Bulgaristan Türkleri", *21. Yüzyıl,* Sayı: 77, Mayıs 2015, s. 33.

[9] "Measures to Promote the Situation of Roma EU Citizens in the European Union", European *Parliament Policy Department C Citizens' Rights and Constitutional Affairs*, Brussels, 2011, p. 45, http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/news/node-23213/Romarevew_2011_1.pdf, Erişim: 12.06.2016. Ayrıca bkz. Özlem, age, s. 32-37.

Avrupa Birliği (AB) Konseyi tarafından onaylanan Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisini (2012-2020) yürürlüğe koymuştur.

3. Bulgaristan Romanlarının Temel Sorunları: Ekonomi, Sağlık ve Eğitim

Romanların yapısal açıdan sorunlarına bakıldığında öncelikli olarak ekonomi, sağlık ve eğitim gibi temel alanlarda birbirleriyle yakından ilintili olan hususlar dikkat çekmektedir. Belirtilen alanlardaki sorunların kronik hale gelmesi Sofya yönetimini güç bir denklemin çözümüne itmiştir. Zira söz konusu durumun oluşmasında Bulgaristan'ın devlet olarak ihmalinin yanı sıra Romanların pek çok ülkede örnekleri görüldüğü üzere kendilerine özgü yaşam tarzları doğrudan belirleyici rol oynamıştır.

3.1. Ekonomik Sorunlar

1989'da komünist lider Todor Jivkov'un devrilmesinin ardından demokratik yaşama geçilmesinden itibaren ülkede yaşanan ekonomik sorunlar bütün toplumsal gruplar üzerinde etkisini gösterse de bu durum en fazla Romanlar üzerinde sonuç doğurmuştur. Ekonomik sistem değişikliğine bağlı olarak 1990'lı yıllarda yaşanan makro ölçekli iki ekonomik kriz Bulgaristan Romanlarını fazlasıyla etkilemiş ve Roman nüfus arasında işsizlik diğer etnik gruplara nazaran daha yaygın hale gelmiştir. Öyle ki 1994 yılında Roman iş gücünün yüzde 76'sı işsizlik sorunu yaşamıştır.[10] Söz konusu durum 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde gerçekleştirilen siyasi ve ekonomik reformlara rağmen Romanların ekonomik durumunda somut iyileşmeler yaşanmamıştır. Romanların istihdamından ve kötü ekonomik şartlarından duyulan memnuniyetsizlik Bulgaristan'ın AB İlerleme Raporları'nda dile getirilen bir husus olmuştur.[11] Diğer taraftan konuya ilişkin Bulgar karar alıcılar tarafından alınan önlemler yetersiz kalmıştır. Bulgaristan'ın 2007'de AB üyeliği sonrasında da Romanlara ilişkin sorunlar devam etmiş ve kronikleşen bir görünüm kazanmıştır.

Sofya yönetimi ülkedeki Romanların entegrasyonuyla ilgili olarak AB fonları kapsamında yürütülen ve AB Konseyi tarafından onaylanan "Ulu-

[10] Maria Spirova, "Roma of Bulgaria", *Minorities in Southeast Europe*, CEDIME-SE, p. 8, http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-roma.PDF, Erişim: 13.06.2016.

[11] Bkz. "2004 Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession", *Commission of the European Communities*, Brussels 6.10.2014, pp. 25-26. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_bg_2004_en.pdf, Erişim: 13.06.2016.

sal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020)"[12] programını uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda ülkedeki Romanların sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının iyileştirilmesi ve toplumsal entegrasyonunun gerçekleştirilmesi öngörülürken, elde edilmek istenen somut çıktılar da belirlenmiştir. Böylelikle Bulgaristan Romanlarının ekonomik sorunlarının çözümünde de adımların atılması hedeflenmiştir. Hâlihazırda ülkedeki Romanların istihdam edilmesi konusu ekonomik sorunların temelini oluşturmaktadır. Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2011 yılı verileri itibarıyla Romanlar arasında 15 yaş üstü ekonomik olarak aktiflik oranı yüzde 38,8 olarak belirlenirken, bu oranın yüzde 50,2'si istihdam edilmiş durumdadır. Bu da ülkedeki 15 yaş üstü toplam Roman nüfusunun yüzde 19,35'ine tekabül etmektedir.[13] Ayrıca Roman nüfus arasında yıllardır çalışmayan yaşlı insanlar ile özel sektörde kayıtlı ve sosyal güvencesi olmadan çalışan Romanların emekli maaşına sahip olmadıklarını belirtmek gerekir.

Güncel anlamda Romanların ekonomik şartlarının iyileştirilmesi konusunda başarılı olunamadığı görülmektedir. Örneğin 2013'te yapılan bir hükümet araştırmasında yetişkin Romanlar arasında işsizlik oranı yüzde 44,8 olduğu belirtilirken, sosyal güvenlik sahibi olmayan Roman nüfusun ise yüzde 68,1 olduğu ifade edilmektedir.[14] AB Komisyonu'nun Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisine (2012-2020) ilişkin 2014 yılı Değerlendirme Raporu'nda konuyla ilgili atılan adımların kırsal alanda yaşayan Romanlar üzerinde etkili olmadığı ve Romanların pazar ekonomisine daha etkili bir şekilde entegrasyonunun sağlanması gerektiği yer almaktadır.[15] 2015 yılı Raporu'nda ise istihdamı içeren alanlar da dâhil olmak üzere alınan önlemlerin yetersiz olduğuna ve harekete geçmeyen yerel yöneticiler için riskin yüksek olduğuna vurgu yapılmaktadır.[16] Konuya ilişkin izlenen programlara karşın Bulgaristan Romanlarının halen ekonomik yaşam

[12] Söz konusu Strateji Belgesi için bkz. "National Roma Integration Strategy of the Republic of Bulgaria (2012 - 2020)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_bulgaria_strategy_en.pdf, Erişim: 13.06.2016.

[13] Ibid.

[14] "Bulgaria 2014 Human Rights Report", *Country Reports on Human Rights Practices for 2014*, United States Department of State, p. 34, http://www.state.gov/documents/organization/236720.pdf, Erişim: 14.06.2016.

[15] 2014 Yılı Değerlendirme Raporu bkz. "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2014)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_assessment_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 15.06.2016.

[16] 2015 Yılı Değerlendirme Raporu için bkz. "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2015)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2015/bulgaria2015_en.pdf, Erişim: 15.09.2016.

içerisinde yeterince yer bulamaması[17] izlenen stratejinin başarı durumunu veya metodolojik araçların doğruluğunu tartışmaya açmaktadır. Roman nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerlerinde ağır ekonomik koşulların etkisini sürdürmesinin yanı sıra yüksek işsizlik oranı, düşük gelir, artan yoksulluk, sosyal güvence eksikliği gibi bir dizi husus bu nüfus grubunu yasadışı işlere ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmeye yönlendirmektedir. Özetle Romanların pazar ekonomisinden izole bir halde yaşamlarını sürdürdüğü görülmektedir.

3.2. Sağlık Sorunu

1991 Bulgaristan Anayasası'nın 52. maddesi[18] kapsamında ülkedeki vatandaşların sağlıkla ilgili sahip olduğu haklar düzenlenmiştir. Söz konusu maddede vatandaşların uygun tıbbi bakımı güvence altına alan sağlık sigortasına sahip olma hakkının bulunduğu ve sağlık bakımının devlet tarafından finanse edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Aynı düzenlemede devletin vatandaşın sağlığını korumakla görevli olduğu ve buna dair bütün sağlık araç ve donanımlarını denetlemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Bulgaristan Anayasası'nın 55. maddesinde de vatandaşların tesis edilen normlar ve standartlar uyarınca sağlıklı ve elverişli çevre şartlarına sahip olma hakkının bulunduğu yer almaktadır.

Belirtilen anayasa düzenlemesiyle Bulgaristan Romanlarının sağlık alanındaki fiili durumunun tezatlık içerdiği görülmektedir. Ülkedeki Romanlar büyük bir bölümü kötü ekonomik şartlara bağlı olarak, sağlığa elverişli olmayan ev ve çevre şartlarında yaşamlarını sürdürmektedir. Romanlar arasında genetik, kronik ve bulaşıcı hastalıkların yaygın olmasının yanı sıra Hepatit B ve C hastalıkları ile bebek ölüm oranları da yüksek durumdadır. Ayrıca Roman nüfusun önemli bir bölümünün sağlık hizmetlerinden yararlanmak için sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Romanların kötü sağlık koşullarına sahip olduğu ve sağlık bakımı servislerine erişimlerinde sorunlar yaşandığı hususu Bulgaristan'ın AB üyelik sürecindeki İlerleme Raporları'nda sıklıkla dile getirilmiştir.[19] 2014 yılı İlerleme Raporu esas alınarak yapılacak bir değerlendirmede 2004-2015 arası dönemde Bulgaristan'ın, Romanların sağlık şartlarının kalıcı bir şekilde değişti-

[17] Antoaneta Nenkova, "Millions Don't Help Roma Integration in Bulgaria", *Deutsche Welle*, 21.03.2013, http://www.dw.com/en/millions-dont-help-roma-integration-in-bulgaria/a-16691459, Erişim: 16.06.2016.

[18] "Konstitutsiya na Republika Bılgariya", *Narodno Sıbranie na Republika Bılgariya*, http://parliament.bg/bg/const, Erişim: 17.06.2016.

[19] "2004 Regular Report on Bulgaria's Progress…", ibid, p. 26.

rilmesi noktasında makro ölçekli bir başarı kaydedebildiğini ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Örneğin, AB Komisyonu'nun Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisine (2012-2020) ilişkin 2014 yılı Değerlendirme Raporu'nda herkes için sağlık sigortası kapsamının temin edilmesinin ana zorluk olarak durduğu belirtilmiştir.[20]

Esasen Sofya yönetimi Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) çalışmaları kapsamında 2012 yılından beri sağlık aracılarıyla ülkenin pek çok bölgesinde Romanların sağlık şartlarının yükseltilmesi, bunun ülkenin geri kalan nüfusunun sahip olduğu ortalama imkânlara yaklaştırılması ve sağlık araçlarına ulaşım olanaklarının artırılması yönünde adımlar atmıştır. Bu çalışmalar 2014 yılında 150 sağlık aracısıyla 25 ayrı bölgedeki 79 hedef belediyede devam ettirilmiştir.[21] Bununla birlikte, 2015 yılı devlet bütçesinde de 170 sağlık aracısına söz konusu çalışmaların sürdürülmesi için ödenek ayrılmıştır.[22] Bu gelişmelere karşın, Romanların sağlık alanındaki sorunlarının devam etmekte olduğu görülmektedir. Genetik, kronik ve bulaşıcı hastalıklar bu nüfus grubu arasında yaygın bir şekilde kendisini gösterirken, sağlık imkânlarından da yeterince yararlanılamamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu durumun Romanların olumsuz yaşam koşulları altında hayatlarını sürdürmeye çalışmalarından kaynaklandığı[23] ve sağlık sorunlarının da ekonomik sorunlarla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Eğitim Sorunları

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'da eğitimle ilgili en fazla sorun yaşayan grup Roman nüfus olmuştur. Eğitim sorunu zamanla kronik hale gelirken Romanların düşük okullaşma oranı ve lise-üniversite mezunu birey sayısının az olması bu grubun tipik özelliğini oluşturmaktadır.[24] Jivkov rejiminin devrilmesinin ardından Bulgaristan'daki bütün etnik grupların eğitim faaliyetlerinde hareketlilikler yaşanmasına karşın, bu durum Ro-

[20] "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2014)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_assessment_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 17.06.2016.

[21] "Information from the Secretariat of the National Council for Cooperation on Ethnic and Integration Issues, National Roma Contact Point", *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, p. 3, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9811_file3_bg-2014.pdf, Erişim: 19.06.2016; "Zdravni Mediatori v Romskite Mahali", *Bulgarskata Natsionalna Televiziya (BNT)*, 10.12.2014, http://bnt.bg/news/zdrave/zdravni-mediatori-v-romskite-mahali-obzor, Erişim: 18.09.2015.

[22] Ibid.

[23] "Romskiyat Problem – İzmereniya i Reşeniya", 16 Dekemvri 2014, http://economix.bg/romskiyat-problem-izmereniya-resheniya, Erişim: 19.06.2016.

[24] Emin Atasoy, *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 179.

man nüfus için pek geçerli olmamıştır. Öyle ki komünist dönemde demokratik rejime geçiş aşamasında Bulgaristan Romanları ülkenin en marjinal grubu haline gelmiştir.

Romanların eğitimde ülke ortalamasının oldukça altında bulunmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır:[25] Romanlar ile ilgili kökleşmiş etnik kalıplar,

- Diğer etnik gruplardan öğrencilerin Roman çocukları dışlamaları ve hor görmeleri,
- Öğretmenlerin Roman kültürünü ve aile yapısını tanımamaları,
- Öğretmenlerin azınlık öğrencileriyle nasıl eğitim yapmaları gerektiğini bilmemesi,
- Ülkedeki etnik gruplar arasında hoşgörü ve empatinin yeterince gelişmemiş olması,
- Okula giden Roman öğrencilerin karşılaştığı kültür, dil ve iletişim engelleri,
- Roman ailelerin bir bölümünün göçebe oluşu,
- Roman ailelerin ülke genelinden daha farklı bir değerler sistemine sahip olması,
- İçe kapanık yapıları ve toplumsal yaşamdan izole yaşam tarzları,
- Dinsel farklılığın ve gelenek-göreneklerin bazı Roman gruplarında güçlü olması.

Tablo 2: Bulgaristan'daki Etnik Grupların Eğitim Düzeyi (2001-2011)[1]

Eğitim Düzeyi	Bulgarlar (%)		Türkler (%)		Romanlar (%)	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Yüksek Öğrenim	19,2	25, 6	2,4	4,9	0,2	0,5
Ortaöğrenim	47,6	52,3	21,9	29,7	6,5	9,0
Ortaokul	24,9	18,0	46,9	44,5	41,8	40,8
İlkokul	6,9	3,4	18,6	13,4	28,3	27,9
Okuma-Yazma Bilmeyenler/ Okula Gitmeyenler	1,4	0,9	10,2	7,5	23,2	21,8

[25] Atasoy, age, s. 181.

Yukarıdaki tabloda Bulgaristan'daki etnik grupların 2001-2011 yılları arasındaki eğitim düzeylerinin yüzdelik değerler bazında değişimleri görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere, Bulgaristan Romanları eğitim düzeyi en düşük gruptur. Bununla birlikte 10 yıllık süre zarfında Romanların orta ve yükseköğrenim düzeylerinde sembolik artışlar dikkat çekmektedir. Özellikle 2011 yılı verileri itibarıyla yükseköğrenim düzeyinde Romanların sadece yüzde 0,5'lik bir orana sahip olduğu görülürken söz konusu rakam Türklerin yaklaşık 1/10'u kadardır. Farklı bir ifadeyle 2011 yılında Romanların yükseköğrenim sahibi 1 bireyine karşılık, Türkler 10, Bulgarlar ise 51 bireye sahip olmaktadır.

1991 Bulgaristan Anayasası'nın 53. maddesinde[26] herkesin eğitim hakkına sahip olup, 16 yaşına kadar zorunlu eğitim uygulamasının bulunduğu ile ilk ve ortaöğrenimde devlet ve belediye okullarında eğitimin ücretsiz olduğu belirtilmektedir. Ayrıca devletin okullar açarak ve okulları finanse ederek yetenekli öğrencileri destekleyeceği ve mesleki eğitim olanakları sağlayacağı yer almaktadır. Teorik açıdan Bulgaristan'daki Romanların eğitimle ilgili sorun yaşamasa da ana problem bu maddenin uygulama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Esasen Bulgaristan'ın AB üyelik süreci içerisinde açıklanan İlerleme Raporları'nda Romanların okula gitmeme oranlarının yüksek, buna bağlı olarak eğitim seviyelerinin ise oldukça düşük olduğuna yönelik tespitler yer almıştır.[27] Dolayısıyla Romanların diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de ayrımcılığa maruz kalmalarının yaygın bir şekilde devam ettiği vurgulanmıştır.[28]

Bulgaristan'ın Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) çalışmalarına ilişkin AB Komisyonu tarafından 2014 yılında eğitimle ilgili yapılan değerlendirmede bütün temel önlemlerin alındığı belirtilmekle birlikte,[29] yine de bunların yeterli bulunmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki konuyla ilgili daha güçlü çabaların ve yerel düzeyde katılımın eğitimde kapsayıcılığı desteklemesi ve ırk ayrımını ortadan kaldırması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Roman öğrencilerin erken yaşlarda okuldan ayrılmalarının önlenmesi ve eğitimde daha iyi ve kaliteli araçlara erişmelerinin

[26] Bkz. "Konstitutsiya na Republika Bılgariya".

[27] "2003 Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession", *Commission of the European Communities*, p. 25, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_bg_final_en.pdf, Erişim: 20.06.2016.

[28] Ibid.

[29] "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2014)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_assessment_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 20.06.2016.

sağlanması gerektiğine atıfta bulunulmuştur.[30] Öte yandan AB Komisyonu'nun 2015 yılı değerlendirme raporunda da eğitimle ilgili kısımda alınan önlemlerin yetersizliğine vurgu yapılmaktadır.[31] Diğer bir deyişle son iki yılın raporundaki değerlendirmelerden atılan adımların Romanların eğitim sorunlarının çözümüne kısmi bir katkıda bulunduğu ancak nihai çözümün halen uzağında olunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 2013'te yapılan bir hükümet araştırmasında okula hiç gitmeyen Romanların oranı yüzde 15,5 olarak gerçekleşmiştir.[32] 2011 yılında 21,8 olduğu dikkate alındığında kısmi başarının olduğu gözükse de bu oranın yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir.

Güncel anlamda Roman öğrencilerin eğitim sorunlarının halen ağır bilançoya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Romanların eğitim faaliyetlerine katılma isteksizliği ve konuyla ilgili yeterince önlemin alınmamış olması Romanlarda eğitim düzeyinin oldukça düşük kalmasına yol açmaktadır. Roman öğrencilerin önemli bir bölümünün aileleri tarafından okula gönderilmemesi, okula gidenlerin ise kısa bir süre sonra okuldan ayrılması, Bulgar öğretmenlerin konuyla ilgili yeterince bilinçli olmaması, Romanların izole yaşam tarzları ve maddi imkânsızlıklar gibi bir dizi husus eğitim sorunlarının ana omurgasını oluşturmaktadır. Atılan adımlara karşılık meselenin kronik hale gelmesi çözümü daha zor ve karmaşık bir hale getirmektedir.

Diğer taraftan, Bulgaristan Anayasası'nın 36. maddesi kapsamında ve hâlihazırda yürürlükte olan Okul Öncesi ve Okul Eğitim Yasası uyarınca ülkedeki Roman öğrenciler talepleri halinde seçmeli ders olarak kendi anadillerini öğrenme hakkına sahiptir. Esasen söz konusu hak diğer etnik gruplar için de geçerliliği korumakla birlikte, özellikle Roman nüfusun kendi anadilini öğrenebilme hakkı eğitimle ilgili yaşanan sorunlar bağlamında daha farklı bir anlam kazanmaktadır. Zira Romanca anadil dersinin haftada 2 saat serbest seçmeli ders olarak alınabilmesi için öğrenci velisinin talebi ön şarttır. Ebeveynlerin konuya olan uzaklığı dikkate alındığında, Romanların önemli bir bölümünün okula gönderilmemesi ve okuldan erken yaşlarda bıraktırılması gibi daha öncelikli sorunların bulunması anadili eğitimi konusunu arka plana itmektedir.

---

[30] Ibid.

[31] "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2015)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2015/bulgaria2015_en.pdf, Erişim: 21.09.2016.

[32] "Bulgaria 2014 Human Rights Report", *Country Reports on Human Rights Practices for 2014*, United States Department of State, p. 29, http://www.state.gov/documents/organization/236720.pdf, Erişim: 20.06.2016.

4. Siyasi, Örgütsel ve Dini Sorunlar ile Romanlara Yönelik Önyargı

Bahsedilen temel nitelikli sorunlara koşut olarak Roman nüfusun siyasi temsiliyet, örgütlenme ve din alanlarında da somut sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Ayrıca ülkedeki çoğunluğun (özellikle aşırılık yanlısı milliyetçi grupların) Romanlara yönelik algı ve tutumları bu grubun toplumsal hayatın dışına itilmesine yol açmaktadır.

4.1. Romanların Siyasi Katılımı

1989'da Jivkov rejiminin yıkılmasının ardından demokrasiye geçen Bulgaristan'da yeni bir siyasi yaşam başlamıştır. Söz konusu siyasi ortamın çok partili yapısı içinde ülkedeki bütün toplumsal grupların temsil edilebildiğini ileri sürmek güçtür. Öyle ki Bulgaristan'ın çok etnikli ve çok dinli yapısına karşın, ülkedeki siyasi partilerin etnik ve dini çizgide faaliyet göstermeleri 1991 Bulgaristan Anayasası'nın 11/4. maddesi kapsamında yasaklanmış[33] ve buna yönelik sıkı bir denetim uygulanmıştır. Bulgaristan Romanları da bu doğrultuda alınan tedbirlere maruz kalırken siyasi bir izolasyon ile karşılaşmıştır. Örneğin Temmuz 1990'da Romanların sosyal, kültürel ve siyasi haklarını savunmak üzere kurulan Demokratik Roman Birliği'nin siyasi bir parti olarak kaydedilmesi engellenmiştir.[34] 1990'lı yılların başından günümüze değin, ülkedeki Romanları temsil etmeye yönelik çeşitli siyasi oluşumlar kurulmuştur. Ancak bu partilerin hedef kitlesi her ne kadar ülkedeki Romanlar olsa da parti programlarında etnik bir çizgide olunmadığı, bilakis ülke geneline hitap etmeye çalışıldığı belirtilmekte[35] ve böylelikle partinin kapatılma tehlikesi bertaraf edilmek istenmektedir. Bu partilerden bir kısmı halen faaliyet göstermektedir.

Güncel olarak Bulgaristan siyasetindeki aktif Roman kökenli siyasi partiler şunlardır:

- DROM (Движението за Равноправен Обществен Модел - Eşit Toplum Modeli Hareketi)

- Evroroma (Политическо Движение "ЕВРОРОМА" – "Evroroma" Siyasi Hareketi)

- "Evropeiska Sigurnost i İntegratsiya" - ESİ ("Европейска сигурност и интеграция" – Avrupaî Güvenlik ve Entegrasyon)

---

[33] Bkz. "Konstitutsiya na Republika Bılgariya".

[34] "Chronology for Roma in Bulgaria", *REFWORLD*, http://www.refworld.org/docid/469f386f14.html, Erişim: 21.06.2016.

[35] Örneğin 1998 yılından beri Bulgaristan siyasetinde faaliyet gösteren Evroroma partisi için bkz. "Politiçesko Dvijenie 'Evroroma' – Za Nas", http://www.euroroma-bg.org/index.html, Erişim: 21.06.2016.

- Solidarnost (Солидарност – Dayanışma Partisi)

- Natsionalno Dviljenie "Edinstvo" (Национално Движение "Единство"– "Birlik" Ulusal Hareketi)

- "Obedinenie, Progres i Spravedlivost" - OPS (Обединение, прогрес и справедливост – Birlik, İlerleme ve Adalet)

Bulgaristan'da hâlihazırda 6 Roman kökenli parti faaliyet göstermesinin yanı sıra kayıtlı olan ancak pasif durumda bulunan Roman siyasi oluşumları da mevcuttur. Yukarıda belirtilen partilerden Evroroma ve ESİ partileri Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP)'nin öncülüğünde kurulan "Bulgaristan için Koalisyon" çatısı altında bulunurken[36] Edinstvo partisi de BSP'ye yakın bir siyasi duruş sergilemektedir. Solidarnost partisi lideri Hristo Mladenov GERB yanlısı bir politika takip etmektedir.[37] Buna karşın 2013 yılında kurulan OPS henüz ana akım Bulgar partilerine entegre olmamıştır. DROM lideri İliya İliev ise 5 Ekim 2014 tarihindeki erken genel seçimde üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi'nden (HÖH) milletvekili olmuştur. Ayrıca yine aynı seçimde HÖH çatısı altında Roman kökenli Aleksandır Metodiev milletvekili olarak Bulgaristan Parlamentosu'na girmiştir.[38]

Yukarıda bahsedilen Roman kökenli siyasi partilerin ana akım Bulgaristan partilerine yakın oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu partiler içerisinde BSP diğerlerine nazaran daha ağırlıklı bir konumdadır. Böylesi bir tablonun oluşmasında temelde iki neden bulunmaktadır. Birincisi, Bulgaristan'daki merkez sağ partiler ile aşırı sağcı Bulgar milliyetçisi partilerin ülkedeki diğer etnik gruplar gibi Romanlara da sıcak bakmamalarıdır. Bu durum, 2009 sonrasında Bulgaristan siyasetinde merkez sağın yükselişine bağlı olarak Romanların siyasi temsilinin kısıtlanmasına yol açmıştır. İkincisi ise Bulgaristan Komünist Partisi'nin (BKP) uzantısı olmasına rağmen, 2000'li yıllarla birlikte BSP'nin daha demokrat bir hüviyet kazanması ve toplumun farklı kesimlerine de hitap etme isteğidir.

---

[36] Bilyana Rilska, "Bez Romi-Partniori na İzbiraemite Mesta v Listite na BSP", *Dnevnik*, 2 April 2013, http://www.dnevnik.bg/izbori2013/2013/04/02/2034235_bez_romipartnyori_na_izbiraemite_mesta_v_listite_na/, Erişim: 21.06.2016.

[37] "Meşereto Pred Frog: Vsiçki Tsigani Şte Podkrepyat GERB na İzborite", *Frognews*, 08.04.2015, http://frognews.bg/news_89141/Meshereto-pred-Frog-Vsichki-tsigani-shte-podkrepiat-GERB-na-izborite/, Erişim: 21.06.2016.

[38] "DPS: Obştinite da Bıdat Zadıljeni da Osiguryavat Jilişta Pri Premahvane na Romski Geta", *Cross*, 28 Noemvri 2014, http://www.cross.bg/registratziya-adresna-hora-1441767.html#axzz3q5erx3Qw, Erişim: 21.06.2016.

Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde hükümetin ortaklarından olan BSP, Romanların toplumsal hayata entegrasyonuyla ilgili sıkça yapılan uyarılar nedeniyle Romanlarla yakın diyalog içerisinde olmuştur. Dolayısıyla taraflar arasındaki bu diyalog ortamı günümüze değin sürmüştür. Roman kökenli siyasi oluşumlar BSP'nin bu tutumuna olumlu yanıt verse de güncel Bulgaristan siyasetinde BSP'nin azalan etkisi ülkedeki Romanların bu partinin milletvekili listelerinin üst sıralarında yer bulmasını zorlaştırmaktadır.[39] 2014 yılı itibarıyla Roman kökenli siyasi partiler BSP'ye daha mesafeli durmaya başlamışlardır.

Diğer taraftan, 2009 sonrası Bulgaristan siyasetinin ana çekim gücü olan Bulgaristan'ın Avrupai Gelişimi için Vatandaşlar (GERB) partisi Roman nüfusa mesafeli bir tutum izlemiştir. Ancak son yıllarda GERB bu çizgisinden uzaklaşma eğiliminde olmuştur. Bu durumun oluşmasında siyasi çıkar kaygısı ve Roman siyasi oluşumlarının BSP dışı alternatiflere daha sıcak bakmaya başlamaları etkili olmuştur. Solidarnost partisinin GERB yanlısı tutumuna koşut olarak GERB'in Romanların toplumsal entegrasyonuna yönelik söylemler geliştirmesi bu açıdan önemli bir bulgudur. Örneğin GERB lideri Boyko Borisov'un Nisan 2014'te Romanların entegrasyonu ile ilgili düzenlenen bir konferansta "Romanların Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan ve Milletvekili olduklarında böylesi toplantılara gerek olmayacağına"[40] yönelik vurgusu GERB'in Romanların siyasi temsiline ve toplumsal entegrasyonuna verdiği önemi söylem düzeyinde yansıtmaktadır.

Ana akım Bulgar partilerinden biri olmasa da siyasi temsil açısından Romanlara en fazla yer veren parti HÖH'tür. 5 Ekim 2014 parlamento seçimlerinde 2 Roman kökenli milletvekilini seçilebilecek yerlerden aday gösteren HÖH, aynı zamanda listesinde Bulgar milletvekillerine de yer vermektedir. Bu bağlamda, HÖH'ün seçmen kitlesi olarak ana ağırlık noktası Türkler olsa da ülkedeki diğer etnik grupları da kapsayan bir politik yörüngede olduğu ileri sürülebilir. HÖH'ün Romanlara yöneliminin diğer yüzünde ise bu nüfus kitlesinin önemli bir bölümünün kendilerini Türk olarak tanımlama eğilimi ve Müslüman olmaları bulunmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan Romanlarının bu kesimi HÖH'ün potansiyel seçmen kitlesi kapsamında yer almaktadır. HÖH'ün bu genel politikasına bağlı olarak dönemin parti lideri Lütfi Mestan partinin 5 Ekim 2014 genel se-

[39] Bkz. Rilska, ibid.

[40] "Borisov za İntegratsiyata na Romite: Obrazovanie i Rabota Taka, Kakto Raboti Vseki Drug Çovek", *24 Chasa*, 07.04.2014, http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=3971095, Erişim: 21.06.2016.

çiminde Romanlar arasında en fazla oy alan parti olduğunu açıklamıştır.[41] Ancak Aralık 2015'te HÖH'ten ihraç edilen eski genel başkan Mestan'ın ve HÖH'ten istifa eden 5 milletvekilinin DOST partisini kurmasının ardından Romanların politik tercihlerini HÖH ekseninden DOST'a değiştireceği konusu henüz netlik kazanmamıştır. Zira DOST partisi de ana çekim noktası Türklerden oluşan ve Romanlar dahil olmak üzere ülkedeki bütün etnik gruplara hitap etme uğraşında olan bir parti görünümündedir.[42]

Söz konusu değerlendirmeler itibarıyla Bulgaristan Romanlarının siyasi arenada temsilinin nüfuslarına oranla yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca Bulgaristan'da genel olarak halkın seçimlere katılımının düşük seviyelerde bulunduğu dikkate alındığında, bu durumun Romanlar için de geçerli olduğu tahmin edilmektedir. Bulgaristan Romanlarının siyasi açıdan yaşadığı sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

- *Roman siyasi partilerinin yasaklanması.* Bulgaristan'da etnik çizgide siyasi parti kurulamaması, Roman partilerin seçimlere katılamamasına ve oyların ana akım partilere yönelmesine yol açmaktadır.

- *Siyasi açıdan bölünmüşlük ve bölünme eğiliminin sürmesi*. Hâlihazırda aktif olarak Roman ağırlıklı 6 siyasi parti faaliyet göstermektedir.

- *Roman parti liderlerinin ana akım Bulgar partilerine yönelik talebi ve bireysel menfaat çabaları*. Bu durum, Romanların etki gücünü azaltmakta ve ana akım partilerin müdahalelerine açık bir ortam yaratmaktadır.

- *Oyların toplu olarak satın alınması*.[43] Roman toplum önderlerinin ana akım Bulgar partileriyle oy ticareti içinde bulunması Romanların siyasi bölünmüşlüğünü derinleştirmektedir.[44]

- *Roman adaylara yönelik ayrımcılık uygulanması*. Ana akım Bulgar partileri Romanları seçilemeyecek sıralardan aday göstermekte ve parti içi mücadelede Roman siyasileri pasifleştirmeye çalışmaktadır.

---

[41] Bkz. "Mestan: Gotovi sme da Podkrepim GERB, Ako Tselite Ni Sıvpadat", *24 Chasa*, 06.10.2014, http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4351446, Erişim: 21.06.2016.

[42] "Mestan: Nyama Razlika Mejdu Turski i Bılgarski Polititsi, Kogato Govoryat za Mayçinia Ezik", *Dnevnik*, 11 April 2016, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2016/04/11/2740388_mestan_niama_razlika_mejdu_turski_i_bulgarski_politici/, Erişim: 22.06.2016.

[43] Chuck Sudetic, "Roma in Political Life: Bulgaria – Manipulation and the Damage Done", *Open Society Foundations*, September 10, 2013, https://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-political-life-bulgaria-political-manipulation-and-damage-done, Erişim: 22.06.2016.

[44] Bu durum sadece ana akım Bulgar partileri için değil, diğer siyasi partiler için de geçerliliğini korumaktadır. Örneğin Ekim 2014 genel seçimlerinde Roman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Vratsa'da HÖH Türk milletvekili çıkarmıştır.

- *Aşırı milliyetçi Bulgar partilerinin ırkçı söylemleri*. 2005 sonrası dönemde Bulgaristan siyasetinde aşırı milliyetçi siyasi partilerin güçlenmesi ülkedeki Romanları ötekileştiren ve dışlayan siyasi söylemleri beraberinde getirmiştir.

4.2. Örgütlenme Hak ve Özgürlükleri

1991 Bulgaristan Anayasası'nın 44. maddesi düzenlemelerine göre ülkedeki her bir vatandaş örgütlenme özgürlüğüne sahiptir. Bu örgütlerin ulusal egemenliğe ve ülke bütünlüğüne karşı faaliyet gösteremeyeceği belirtilirken etnik, dini ve ırksal açıdan nefret yayan bir çizgide olamayacağı ve paramiliter bir nitelik taşıyamayacağı da düzenlemede bulunmaktadır.[45] Ayrıca Bulgaristan Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi'nin 8. maddesi kapsamında "ulusal bir azınlığa mensup her ferde, dinini ve inancını uygulama hakkı ve dini kurum, örgüt ve dernekler kurma hakkı"[46] taahhüt edilmiştir.

Belirtilen çerçevede, Bulgaristan Romanlarının örgütlenme eğilimlerinin Bulgaristan'ın AB üyelik sürecine bağlı olarak artış kaydettiği ileri sürülebilir. Zira gerek Sofya yönetiminin Romanları toplumsal hayata entegre etme çalışmaları gerek AB üyelik müzakerelerinde Romanların etkin bir şekilde gündeme gelmesi Romanlar arasında örgütlenme faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bunda 2000'li yılların başlarından itibaren AB'nin ve Sofya'nın Romanlara yönelik artan ilgisine bağlı olarak bu topluluk arasında muhatap bulma arayışları oldukça etkilidir. 1990'lı yıllarda Romanların kurduğu derneklere oldukça mesafeli duran Bulgar karar alıcılar Batı'ya yönelişin etkisiyle zamanla bu örgütlenme hareketliliğine daha ılımlı bakmaya başlamıştır.

2007'de Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasının ardından Romanlara yönelik bu ilgi artarak devam etmiştir. Özellikle Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) kapsamında Roman derneklerinden daha etkin faydalanılma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, güncel anlamda Romanların yoğun olarak yaşadığı illerdeki sivil toplum örgütleriyle[47] (hem Roman-

[45] Bkz. "Konstitutsiya na Republika Bılgariya".

[46] "Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report", *Council of Europe,* Strasbourg, February 1995, https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H(95)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf, Erişim: 22.06.2016.

[47] Romanların entegrasyon süreciyle ilgili ön plana çıkan Roman sivil toplum kuruluşları için bkz. "Information from the Secretariat of the National Council for Cooperation on Ethnic and Integration Issues, National Roma Contact Point", *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, p. 6, http://www.

ların dernekleri hem de Romanlara yönelik faaliyet gösteren dernekler) işbirliği gerçekleştirilmek istenmiştir. Örneğin Sofya, Filibe (Plovdiv), İslimiye (Sliven), Yanbolu (Yambol) gibi Roman nüfusun yaşadığı şehirlerde aktif çalışma grupları oluşturulmuştur.[48] Bulgar resmi makamları ile Roman sivil toplum örgütleri arasında sıkı bir diyalog ve işbirliği süreci tesis edilmiştir. Ancak yürürlükte olan bu işbirliği sürecinin Romanların temel meselelerinin çözümünde sembolik düzeyde kaldığı görülmektedir. Örgütlenmeyle ilgili yasal bir engel olmamasının yanı sıra yürütülmekte olan Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) bağlamında Roman derneklerle yürütülen işbirliği de dikkate alındığında, Romanların temel sorununun örgütlenmeden ziyade mevcut örgütlerin işlevselliği olduğu anlaşılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin karşılaştığı sorunlara ilaveten Romanların kendine özgü toplumsal durumunun karmaşık olması denklemin zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Roman kökenli dernekler ile Romanlara yönelik faaliyet gösteren derneklerin AB projeleri kapsamında iyi bir finans kaynağına sahip olmalarına karşın Romanların temel meselelerinin devam ettiğini belirtmek gerekir.

4.3. Dini Hak ve Özgürlükler

Bulgaristan Romanları din alanında çeşitli sorunlarla karşılaşsa da diğer yaşamsal nitelikteki sorunların yanında dini sorunları çok fazla gündeme gelmemektedir. Örneğin AB Komisyonu tarafından Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisine (2012-2020) ilişkin 2015 yılı Değerlendirme Raporu'nda din kısmına yer verilmemiştir.[49] Bulgaristan Romanları dini kimlik olarak homojen bir yapıya sahip olmasalar da dini tercihlerini daha ziyade İslamiyet ve Ortodoks Hıristiyanlık yönünde kullanmışlardır. Dini inançlarını yaşama noktasında çoğunluk grubun dini olan Ortodoks inanca mensup Romanlar makro ölçekli bir sorunla karşılaşmazken, söz konusu durum Müslüman Romanlar için geçerli olmamaktadır.

Ülkedeki bütün Müslüman grupların karşılaştığı temel dini sorunlara ek olarak Müslüman Romanların dini hayatta karşılaştığı problemleri iki temel başlık altında toplamak mümkündür: misyonerlik çalışmaları ve

---

romadecade.org/cms/upload/file/9811_file3_bg-2014.pdf, Erişim: 23.06.2015; "Nepravitelstveni Organizatsii", *Natsionalen Sıvet za Sıtrudniçestvo po Etniçeskite i İntegratsionnite Vıprosi*, http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=99, Erişim: 23.06.2016.

[48] Ibid, p. 6.

[49] "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2015)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2015/bulgaria2015_en.pdf, Erişim: 21.09.2016.

terör örgütleriyle ilişkilendirilme durumu. Bulgaristan'daki Roman nüfusa yönelik yoğun bir misyonerlik faaliyeti yürütülmektedir. Romanların yaşamsal sorunları üzerinde yoğunlaşan dini propaganda faaliyetlerinde çeşitli Hıristiyan gruplarının yanı sıra aşırılık yanlısı İslami gruplar da bulunmaktadır. Diğer taraftan, çeşitli radikal İslami grupların Bulgaristan Romanları arasında faaliyet gösterme girişimlerine bağlı olarak Romanların yoğun olarak yaşadıkları yerlere güvenlik güçlerince operasyonlar yapılmaktadır. Örneğin Mart 2014'te Pazarcık şehrinde Romanların yaşadığı mahalledeki 13 Müslüman din adamına "yasadışı İslam Vakfı'na üye oldukları" gerekçesiyle ceza verilirken[50] Kasım 2014'te yine Pazarcık'ta IŞİD propagandası yapıldığı gerekçesiyle Roman mahallesine operasyon düzenlenmiştir.[51] 2014 yılında IŞİD'in Balkanlar'da artan faaliyetleri nedeniyle Bulgar güvenlik güçleri kendi ülkelerinde önlemlerini almaya çalışsa da söz konusu operasyonlar kamuoyunda Müslüman Romanların terör örgütleriyle ilişkili olduğu şeklinde bir algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Pazarcık şehri bu açıdan önemli bir örneklem olmakla birlikte, ülke genelinde Müslümanların Bulgar güvenlik güçlerinin konuyla ilgili keyfi girişimlerinden rahatsız oldukları görülmektedir.[52]

4.4. Romanlara Yönelik Toplumsal Tutum ve Algılar

Bulgaristan Romanları ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamda ülkenin en alt sınıfını oluşturmaktadır. Romanlar ülkenin en yoksul, en eğitimsiz, en zor iş bulan, dışlanan, ayrımcılığa maruz kalan grubu olmasının yanı sıra[53] zaman zaman nefret söylemine de hedef olmaktadır. Söz konusu durum komünizm sonrası dönemde de kendisini göstermiş ve Romanlar ülkenin en marjinal grubu haline gelmiştir. Bu dönemde Romanlara yönelik toplumsal tutum ve algılarda negatif öğeler daha somut hale gelirken günümüze değin Romanların ülkedeki diğer toplumsal gruplar nezdinde imajı düzelmemiştir. 1990'lı yılların başında Bulgaristan'da yapılan bir araştırmada diğer etnik grupların Romanları "hırsız, endişesiz, tembel, disiplinsiz" vb. kavramlarla tanımladıkları görülmüştür.[54]

---

[50] "Müslüman Din Adamlarına Ceza!", *Haber Türk*, 19 Mart 2014, http://www.haberturk.com/dunya/haber/931202-musluman-din-adamlarina-ceza, Erişim: 22.06.2016.

[51] "Bulgaristan'da Romanlara 'IŞİD' Operasyonu", *Dünya Bülteni*, 25 Kasım 2014, http://www.dunyabulteni.net/haber/315357/bulgaristanda-romanlara-isid-operasyonu, Erişim: 22.06.2016.

[52] "Bulgaristan'daki Müslümanlara Polis Baskısı", *Al Jazeera Türk*, 14 Aralık 2014, http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristandaki-muslumanlara-polis-baskisi, Erişim: 22.06.2016.

[53] Atasoy, age, s. 186.

[54] Ali Eminov, *Turkish and OtherMuslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997, p. 120.

Romanların toplumsal hayattan izole olmuş bir durumda bulunmaları ve Roman sorununun ulusal bir nitelik kazanması karar alıcıları hareke-te geçirmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde adımlar atılmışsa da sorun devam etmiştir. Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) kapsamında konuya ilişkin somut hedefler belirlenmiştir. An-cak AB Komisyonu'nun 2015 yılı Değerlendirme Raporu'nda Romanlara yönelik ayrımcılıkla mücadelede daha sistemik bir yaklaşımın benimsen-mesi gerektiği belirtilirken, Romanlara karşı nefret söylemi ve fiziksel sal-dırılara ilişkin önlemlerin alınması gerektiği yer almaktadır.[55]

Bulgaristan Romanları ülkede nefret söylemine en fazla maruz kalan toplumsal grubu oluştururken Türkler ikinci, eşcinseller ise üçüncü sıra-da bulunmaktadır.[56] Bu durum Bulgaristan'da hoşgörü temelinde bir etnik modelin olmadığını işaret etmektedir. Özellikle aşırı milliyetçi Bulgar par-tilerinin (VMRO, Ataka, Vatanseverlik Cephesi) Romanlara yönelik dışla-yıcı ve ötekileştirici siyasi söylemler geliştirmeleri ve böylelikle oy elde etmeleri dikkate değer bir husustur. Örneğin 2005 yılında kurulmasının ardından Bulgaristan'da etnik grupları hedef alan Ataka partisi lideri Volen Siderov'un ve sempatizanlarının 2006'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerin-de Romanlara yönelik kullandığı "Çingeneleri sabun yapacağız" söylemi[57] meselenin dışlamanın da ötesine geçtiğini göstermektedir. Buna koşut ola-rak 2011 yılında Romanların sebep olduğu adli bir vaka, ülke çapında ırkçı protestolara yol açarken özellikle Filibe'de Roman mahallelerine saldırı girişiminde bulunulmuş ve polis geniş güvenlik önlemleri almak zorunda kalmıştır.[58] Özetle Romanlara yönelik olumsuzluk içeren tutum ve algılar toplum genelinde taban bulmakla birlikte, bu durum özellikle aşırı milli-yetçi gruplar tarafından sert söylemlerle dile getirilmektedir.

---

[55] "Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2015)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2015/bulgaria2015_en.pdf, Erişim: 21.09.2016.

[56] Bkz. "Public Attitudes Towards Hate Speech in Bulgaria", *Open Society Institute Sofia*, 28 November 2013, Sofia, http://eeagrants.org/content/download/10153/140133/version/1/file/131128Hate_speech_report_ENG_interactive.pdf, Erişim: 22.06.2016.

[57] Söz konusu haberler için bkz. "Strahıt ot Siderov Tlasnal Romite kım Pırvanov", *Segabg*, 31 Oktomvri 2006, http://www.segabg.com/article.php?issueid=2456&sectionid=2&id=0000202, Erişim: 24.06.2016; "DROM: Siderov e Zaplaha za Etniçeskiya Mir", *Darik News*, 5 Yuni 2006, http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=67486, Erişim: 24.06.2016.

[58] "Türkleri Bıçaktan Geçirelim, Çingeneleri Sabun Yapalım", *TRT Haber*, 3 Ekim 2011, http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkleri-bicaktan-gecirelim-cingeneleri-sabun-yapalim-11303.html, Erişim: 24.06.2016.

5. Sonuç

Nüfusları itibarıyla ülkenin önemli etnik gruplarından birini oluşturan Bulgaristan Romanları, toplumsal hayatın temel alanlarında yapısal sorunlar yaşamaktadır. Söz konusu sorunların iç içe geçen ve birbirlerini besleyen kısır bir döngü oluşturdukları dikkat çekmektedir. Ekonomik açıdan ülkenin en alt gelir grubunu oluşturan Romanlar istihdam sorunu yaşamaktadır. Roman nüfusun bir kısmı kayıt dışı olarak üretim ilişkilerinde yer alırken, önemli bir bölümü de eğitimsiz durumları nedeniyle işgücü piyasasında rekabet edebilir durumda değildir. Roman öğrencilerin erken yaşlarda okuldan ayrılma eğilimi de eğitim sorununu derinleştirmektedir. Ekonomi ve eğitim alanında yaşanan sorunlar sağlık açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Roman nüfus arasında salgın ve kronik hastalıklar yaygın bir şekilde görülmektedir.

Toplumsal hayatın en temel bölümünü oluşturan ekonomi, sağlık ve eğitimin yanı sıra diğer alanlarda da olumlu bir tablodan bahsetmek mümkün değildir. Siyasi alanda kendi içinde bölünmüş bir görüntüye sahip olan Romanlar Bulgar ana akım partileri tarafından oy deposu olarak değerlendirilmekle birlikte, siyasi temsiliyet açısından nüfuslarıyla tezat bir görüntü oluşturmaktadır. Sivil toplum örgütlenmesi anlamında Romanlara yönelik ilgi son dönemde artış kaydetse de bunların sorunların çözümünde oldukça pasif kaldıkları görülmektedir. Dini açıdan ise Müslüman Romanların misyonerlik faaliyetleri ve terör gruplarıyla ilişkilendirilme gibi sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Romanların ülke genelinde olumsuz bir imaja sahip olduğu, nefret söylemine yoğun bir şekilde maruz kaldığı ve toplumsal yaşamdan dışlanma eğilimlerinin devam ettiği görülmektedir.

Bulgaristan AB Konseyi tarafından onaylanan Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (2012-2020) kapsamında Roman sorunlarına yönelik ekonomi, eğitim ve sağlık başta olmak üzere pek çok alanda çeşitli adımlar atmaktadır. Bu sorunların çözüm süreci Romanların kendilerine özgü yaşam tarzı ve Sofya yönetiminin yıllardır kayıtsızlık içinde olması gibi iki temel dezavantajı barındırmaktadır. Buna bağlı olarak söz konusu süreç Bulgar yöneticilerin konunun içeriğine ve yöntemine ilişkin hataları nedeniyle zarar görmektedir. Konuyla ilgili AB Komisyonunca hazırlanan raporların ve sahadaki gerçekliğin ışığı altında Sofya'nın Roman sorunlarının çözümüne yönelik izlediği politikaların etkili sonuçlar yaratamadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

"2003 Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession", *Commission of the European Communities*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_bg_final_en.pdf, Erişim: 20.06.2016.

"2004 Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession", *Commission of the European Communities*, Brussels 6.10.2014, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_bg_2004_en.pdf, Erişim: 13.06.2016.

"2011 Population Census – Main Results", *Natsionalen Statistiçeski İnstitut,* http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf, Erişim: 12.06.2016.

"Borisov za İntegratsiyata na Romite: Obrazovanie i Rabota Taka, Kakto Raboti Vseki Drug Çovek", *24 Chasa*, 07.04.2014, http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=3971095, Erişim: 21.06.2016.

"Bulgaria 2014 Human Rights Report", *Country Reports on Human Rights Practices for 2014*, United States Department of State, http://www.state.gov/documents/organization/236720.pdf, Erişim: 14.06.2016.

"Bulgaristan'da Romanlara 'IŞİD' Operasyonu", *Dünya Bülteni*, 25 Kasım 2014, http://www.dunyabulteni.net/haber/315357/bulgaristanda-romanlara-isid-operasyonu, Erişim: 22.06.2016.

"Bulgaristan'daki Müslümanlara Polis Baskısı", *Al Jazeera Türk*, 14 Aralık 2014, http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristandaki-muslumanlara-polis-baskisi, Erişim: 22.06.2016.

"Chronology for Roma in Bulgaria", *REFWORLD*, http://www.refworld.org/docid/469f386f14.html, Erişim: 21.06.2016.

"Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2014)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_assessment_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 15.06.2016.

"Commission Assessment of Bulgaria's National Strategy (2015)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2015/bulgaria2015_en.pdf, Erişim: 15.09.2016.

"DPS: Obştinite da Bıdat Zadıljeni da Osiguryavat Jilişta Pri Premahvane na Romski Geta", *Cross*, 28 Noemvri 2014, http://www.cross.bg/registratziya-adresna-hora-1441767.html#axzz3q5erx3Qw, Erişim: 21.06.2016.

"DROM: Siderov e Zaplaha za Etniçeskiya Mir", *Darik News*, 5 Yuni 2006, http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=67486, Erişim: 24.06.2016.

"European Union and Roma Factsheet – Bulgaria", *European Commission*, 4 April 2014, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_country_factsheets_2014/bulgaria_en.pdf, Erişim: 11.06.2016.

"Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report", *Council of Europe,* Strasbourg, February 1995, https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H(95)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf, Erişim: 22.06.2016.

"Information from the Secretariat of the National Council for Cooperation on Ethnic and Integration Issues, National Roma Contact Point", *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9811_file3_bg-2014.pdf, Erişim: 19.06.2016.

"Information from the Secretariat of the National Council for Cooperation on Ethnic and Integration Issues, National Roma Contact Point", *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9811_file3_bg-2014.pdf, Erişim: 23.06.2015.

"Konstitutsiya na Republika Bılgariya", *Narodno Sıbranie na Republika Bılgariya*, http://parliament.bg/bg/const, Erişim: 17.06.2016.

"Measures to Promote the Situation of Roma EU Citizens in the European Union", European *Parliament Policy Department C Citizens' Rights and Constitutional Affairs*, Brussels, 2011, http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/news/node-23213/Romarevew_2011_1.pdf, Erişim: 12.06.2016.

"Mestan: Gotovi sme da Podkrepim GERB, Ako Tselite Ni Sıvpadat", *24 Chasa*, 06.10.2014, http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4351446, Erişim: 21.06.2016.

"Mestan: Nyama Razlika Mejdu Turski i Bılgarski Polititsi, Kogato Govoryat za Mayçinia Ezik", *Dnevnik*, 11 April 2016, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2016/04/11/2740388_mestan_niama_razlika_mejdu_turski_i_bulgarski_politici/, Erişim: 22.06.2016.

"Meşereto Pred Frog: Vsiçki Tsigani Şte Podkrepyat GERB na İzborite", *Frognews*, 08.04.2015, http://frognews.bg/news_89141/Meshereto-pred-Frog-Vsichki-tsigani-shte-podkrepiat-GERB-na-izborite/, Erişim: 21.06.2016.

"Müslüman Din Adamlarına Ceza!", *Haber Türk*, 19 Mart 2014, http://www.haberturk.com/dunya/haber/931202-musluman-din-adamlarina-ceza, Erişim: 22.06.2016.

"Naselenie po Mestojiveene, Vızrast i Etniçeska Grupa – Prebroyavane na Naselenieto i Jiliştniya Fond v Republika Bulgariya 2011", *Natsionalen Statistiçeski İnstitut*, http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R7.aspx, Erişim: 10.06.2016.

"National Roma Integration Strategy of the Republic of Bulgaria (2012-2020)", http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_bulgaria_strategy_en.pdf, Erişim: 13.06.2016.

"Nepravitelstveni Organizatsii", *Natsionalen Sıvet za Sıtrudniçestvo po Etniçeskite i İntegratsionnite Vıprosi*, http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=99, Erişim: 23.06.2016.

"Politiçesko Dvijenie 'Evroroma' – Za Nas", http://www.euroroma-bg.org/index.html, Erişim: 21.06.2016.

"Public Attitudes Towards Hate Speech in Bulgaria", *Open Society Institute Sofia*, 28 November 2013, Sofia, http://eeagrants.org/content/download/10153/140133/version/1/file/131128Hate_speech_report_ENG_interactive.pdf, Erişim: 22.06.2016.

"Romskiyat Problem – İzmereniya i Reşeniya", 16 Dekemvri 2014, ttp://economix.bg/romskiyat-problem-izmereniya-resheniya, Erişim: 19.06.2016.

"Strahıt ot Siderov Tlasnal Romite kım Pırvanov", *Segabg*, 31 Oktomvri 2006, http://www.segabg.com/article.php?issueid=2456&sectionid=2&id=0000202, Erişim: 24.06.2016;

"Submission to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights Regarding the Consideration of the Fourth and Fifth Periodic Reports of Bulgaria", *Bulgarian Helsinki Committee*, 49th Session (12-30 November 2012), Geneva, 1 September 2012, Sofia – Bulgaria, s. 9, http://www.bghelsinki.org/media/uploads/files/bhc-cescr-sumbission.pdf, Erişim: 20.06.2016.

"Türkleri Bıçaktan Geçirelim, Çingeneleri Sabun Yapalım", *TRT Haber*, 3 Ekim 2011, http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkleri-bicaktan-gecirelim-cingeneleri-sabun-yapalim-11303.html, Erişim: 24.06.2016.

"Zdravni Mediatori v Romskite Mahali", *Bulgarskata Natsionalna Televiziya (BNT)*, 10.12.2014, http://bnt.bg/news/zdrave/zdravni-mediatori-v-romskite-mahali-obzor, Erişim: 18.09.2015.

Atasoy, Emin. *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

Dayıoğlu, Ali. *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, Kasım 2005.

Eminov, Ali. *Turkish and OtherMuslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997.

Nenkova, Antoaneta. "Millions Don't Help Roma Integration in Bulgaria", *Deutsche Welle*, 21.03.2013, http://www.dw.com/en/millions-dont-help-roma-integration-in-bulgaria/a-16691459, Erişim: 16.06.2016.

Özgür, Nurcan. *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

Özlem, Kader. "Bulgaristan Anayasası'nda Azınlık Hakları ve Bulgaristan Türkleri", *21. Yüzyıl,* Sayı: 77, Mayıs 2015.

Rilska, Bilyana. "Bez Romi-Partniori na İzbiraemite Mesta v Listite na BSP", *Dnevnik*, 2 April 2013, http://www.dnevnik.bg/izbori2013/2013/04/02/2034235_bez_romi-partnyori_na_izbiraemite_mesta_v_listite_na/, Erişim: 21.06.2016.

Spirova, Maria. "Roma of Bulgaria", *Minorities in Southeast Europe*, CEDIME-SE, s. 8, http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-roma.PDF, Erişim: 13.06.2016.

Sudetic, Chuck. "Roma in Political Life: Bulgaria – Manipulation and the Damage Done", *Open Society Foundations*, September 10, 2013, https://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-political-life-bulgaria-political-manipulation-and-damage-done, Erişim: 22.06.2016.